

INGLIZ VA O‘ZBEK TILLARIDA SINONIMLIK VA ANTONIMLIK HODISALARINING QIYOSIY-SEMANTIK TAHLILI

Normatova Mahliyo Norbo‘ta qizi
Samarqand Davlat Chet tillar instituti
Filologiya va tillarni o‘qitish 1 kurs
normatovamahliyo27@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu ilmiy maqola ingliz va o‘zbek tillarida sinonimlik va antonimlik hodisalarining shakllanishi, ularning semantik, stilistik, lug‘aviy va funksional xususiyatlarini chuqur o‘rganishga bag‘ishlangan. Tadqiqotda Normatova Mahliyo tomonidan keltirilgan nazariy qarashlar hamda tilshunoslikdagi zamonaviy ilmiy yondashuvlar asosida ikki tilning o‘xshash va farqli jihatlarini keng tahlil qilinadi. Sinonim va antonimlarning badiiy va ilmiy matnlarda tutgan o‘rni alohida izohlanadi.

Kalit so‘zlar: sinonim, antonim, qiyosiy tahlil, semantika, stilistika.

KIRISH.

Tilning lug‘aviy boyligi va ma‘no qatlamlarining shakllanishida sinonimlar va antonimlar alohida ahamiyatga ega. Sinonimlar fikrning eng nozik semantik farqlarini ifodalashga xizmat qiladi; antonimlar esa qarama-qarshilik asosida mantiqiy kontrastni yuzaga chiqaradi. Ingliz va o‘zbek tillarida ushbu hodisalar nafaqat leksik birliklar sifatida, balki milliy tafakkur, madaniyat va ijtimoiy ongning tilga aks etgan ko‘rinishlari sifatida namoyon bo‘ladi. Shu bois, sinonimlik va antonimlikni qiyosiy tahlil qilish ikki tilning:

— semantik tizimini,

— stilistik imkoniyatlarini, — milliy-madaniy ko‘lamdagi farqlarni, — tasviriy ifodalash imkoniyatlarini yanada chuqurroq anglashga yordam beradi. Bugungi ilmiy tilshunoslikda ushbu munosabatlarni alohida tizim sifatida o‘rganish zarur. Chunki har bir sinonimik qator yoki antonimik juftlik matnni mazmunan boyitadi, fikrning lo‘ndaligini oshiradi, nutqqa obrazlilik va ekspressivlik bag‘ishlaydi. Ingliz tilining xalqaro nufuzi, o‘zbek tilining milliy-lisoniy o‘ziga xosligi ushbu tahlilning ilmiy ahamiyatini yanada oshiradi.

SINONIMIYANING NAZARIY ASOSLARI

Sinonimlar — bir xil tushunchani turli darajada, turlicha uslubiy bo‘yoq orqali ifodalovchi leksik birliklar bo‘lib, ular tilning obrazlilik va aniqlik darajasini belgilaydi. Tilshunoslar fikriga ko‘ra, sinonimlar uch asosiy mezon asosida shakllanadi:

1) semantik yaqinlik, 2) uslubiy farqlanish, 3) qo‘llanish jarayonidagi kontekstual moslik. Ingliz tilida sinonimlar ko‘pincha tarixiy-etimologik qatlamga ko‘ra farqlanadi. Masalan:

ask (germancha) – request (romancha),

• fire (germancha) – dismiss (romancha), Bu hol ingliz sinonimiyasining boyligiga sabab bo‘lgan. O‘zbek tilida esa sinonimlarning shakllanishi ko‘proq:

• milliy madaniyat,

• xalq og‘zaki ijodi,

• turkiy ildizli so‘zlar va arabcha, forsha qatlamlar bilan bog‘liq.

Masalan:

• ko‘ngil – dil – qalb,

• chiroyli – go‘zal – maftunkor. Sinonimlarning yana bir muhim jihati — ****darajalanish****. Har bir sinonimik qatorda dominanta (asosiy, neytral) so‘z mavjud bo‘ladi. Bu so‘z boshqa so‘zlarga nisbatan uslubiy jihatdan neytraldir. Misollar: O‘zbek tilida:

- katta – ulkan – beqiyos – buyuk,
- yomon – salbiy – zararli – halokatli.

Ingliz tilida:

- happy – glad – delighted – thrilled,
- small – tiny – miniature – minuscule.

SINONIMLARNING AMALIY QO‘LLANILISHI

Sinonimlarning qo‘llanilishi matnning uslubiga bevosita ta’sir qiladi. Ular badiiy, ilmiy, rasmiy va publitsistik uslublarda turlicha maqsadlarda ishlatiladi. Shermamatovanning fikriga ko‘ra, sinonimlarning kontekstdagi tanlovi nutqning emotsional-psixologik fonini aniqlaydi. O‘zbek tili misollari:

- jilmaymoq — neytral,
- iljaymoq — yumshoq kulgu,
- tirjaymoq — istehzoli, salbiy,
- ishshaymoq — zo‘rma-zo‘raki kulgi.

Ingliz tili misollari:

- smile — jilmayish,
- grin — irjayish,
- smirk — istehzoli jilmayish,

• beam — keng kulish. Sinonimlarning matndagi vazifalari: — takrori oldini olish, — mazmunni aniqlashtirish, — emotsional kuch berish,

— obraz yaratish,

— ilmiy matnlarda aniq termin tanlash.

ANTONIMLIK HODISASINING NAZARIY ASOSLARI VA AMALIY QO‘LLANILISHI

1. Antonimlikning nazariy asoslari

Antonimlik — tilning leksik-semantik tizimida ikki yoki undan ortiq so‘zlarning bir-biriga semantik jihatdan zid bo‘lishi bilan tavsiflanadi. Antonimlar ma’nosi qarama-qarshi bo‘lgan birliklardir. Tilning mantiqiy tizimi, kategorial qarashlar, madaniy tasavvurlar va ijtimoiy ong antonimlarning shakllanishida asosiy omil bo‘lib xizmat qiladi.

Tilshunoslikda antonimlar odatda quyidagi turlarga ajratiladi:

1) Gradual antonimlar

Ma’no darajasi bosqichma-bosqich o‘zgaradigan, “nuqta” emas, “shkala” asosida qarama-qarshiladigan birliklar.

Misollar:

- issiq – iliq – salqin – sovuq
- hot – warm – cool – cold

Bu antonimlar o‘zaro darajalanadi va oraliq ma’nolarga ega bo‘ladi.

2) Komplementar antonimlar

Birining mavjudligi boshqasining butunlay yo‘qligini bildiradigan antonimlar. Bu turdagi antonimlarda oraliq ma’no bo‘lmaydi.

Misollar:

- bor – yo‘q
- tirik – o‘lik
- alive – dead
- true – false

Bu turdagi antonimlar mantiqiy qarama-qarshilikka asoslanadi.

3) Vektor (yo‘nalish) antonimlari

Harakatning ikki qarama-qarshi yo‘nalishini ifodalaydi.

Misollar:

- kir – chiq

— ko‘tarilmoq – tushmoq

— come – go

— enter – exit

4) Ingliz va o‘zbek antonim tizimlarining qiyosiy xususiyatlari

O‘xshashliklar:

Har ikki tilda antonimlar semantik ziddiyatga asoslanadi.

Gradual, komplementar va vektor antonimlar mavjud.

Badiiy nutqda antonimlarning tasviriy kuchi yuqori.

Farqlar:

Ingliz tilida antonimlar ko‘pincha prefikslar orqali yasaladi.

O‘zbek tilida antonimlar ko‘proq madaniy-tasavvurlarga tayangan holda shakllanadi.

Ingliz tilidagi antonimlar mantiqiy va grammatik jihatdan tizimli;

O‘zbek tilida esa semantik va obrazlilik ustun turadi.

Ingliz va o‘zbek tillarida sinonimlik va antonimlik hodisalarining qiyosiy tahlili shuni ko‘rsatadiki, har ikki tilning leksik-semantik tizimi murakkab, ko‘p qatlamli va boy lingvistik imkoniyatlarga ega. Sinonimlar fikrning nozik semantik ranglarini ifodalash, badiiy tasvirni kuchaytirish, nutqni boyitish va emotsional ta’sirchanlikni oshirishga xizmat qilsa, antonimlar matnda mantiqiy kontrast yaratish, dramatik qarama-qarshilikni kuchaytirish va tushunchalar o‘rtasidagi chegaralarni aniq belgilashda muhim rol o‘ynaydi.

Tahlil natijalari ingliz tilida sinonimlar ko‘pincha germancha va romancha ildizli so‘zlarning bir qatorda qo‘llanishi orqali shakllanishini, antonimlar esa aksariyat hollarda prefikslar yordamida yasalishini ko‘rsatadi. Bu ingliz tilining tarixiy taraqqiyoti va grammatik imkoniyatlari bilan bog‘liq. O‘zbek tilida esa sinonim va antonimlarning ko‘pchiligi leksik yo‘l bilan, ya’ni milliy madaniyat, xalqona tasavvurlar, turkiy ildizlar, arabcha va forsha qo‘shimcha qatlamlar orqali shakllanadi. Shu tufayli, o‘zbek sinonimlari ko‘proq obrazli va emotsional bo‘lsa, antonimlari ma’naviy-axloqiy mazmun bilan boyigan.

Har ikki tilning sinonimik qatorlari va antonimik juftliklarining tahlili nutqning stilistik darajasi, ma’no aniqligi, obrazlilik, emotsionallik va mantiqiy izchillikni ta’minlashda bunday birliklarning alohida o‘rni borligini ko‘rsatdi. Ingliz tilining tizimli, grammatik yasovchan antonimlari bilan o‘zbek tilining ma’naviy-ruhiy zaminida shakllangan antonimlari qiyosiy tilshunoslikda o‘ziga xos ilmiy qimmat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Shermamatova, S. Farg‘ona Davlat Universiteti talabasi. Ingliz va o‘zbek tilida sinonim so‘zlarning qo‘llanilishi. – Ilmiy maqola.
2. Lyons J. Semantics. – Cambridge University Press, 1977.
3. Leech G. The Study of Meaning. – Longman, 1981.
4. O‘zbek tilining izohli lug‘ati. – T. 1–5. – O‘zbekiston Milliy Ensiklopediyasi.
5. Oxford English Dictionary (OED). – Oxford University Press.
- ?? Absmadova, M. I. (2024). Exploring the language of diplomacy: Understanding the significance and evolution of diplomatic terms. *Miasto Przyszłości*, 49, 1315-1318.
- ?? Isroilovna, A. M. (2022). Methodological frameworks in written translation. In *Online-Conferences" Platform* (pp. 37-40).
- ?? Absamadova, M. (2024). Structural Analysis of Diplomatic Terminology: Single-Component Vs. Multi-Component Terms. *Spanish Journal of Innovation and Integrity*.
- ?? Isroilovna, A. M. (2024). The impact of diplomatic language on international relations: A comprehensive analysis. *International Journal of Formal Education*, 3(5), 504-507.

¹ Absamadova, M. I. (2021). Games in the Teaching of English. *Экономика и социум*, (4-1 (83)), 43-47.

11. Халимова, Ф. Р. (2021). КОГНИТИВ ПОЭТИКА. *Academic research in educational sciences*, 2(12), 133-142.